

NICOLAI HARTMANN

POZNANIE
W ŚWIEŹLE ONTOLOGII
I INNE PISMA

Przekład i opracowanie naukowe
LESZEK KOPCIUCH I ALICJA PIETRAS

Wprowadzenie
ALICJA PIETRAS

Kęty 2025
WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

Tytuły oryginałów:

*Diesseits von Idealismus und Realismus,
Sinngebung und Sinnerfüllung,
Zeitlichkeit und Substantialität,
Naturphilosophie und Anthropologie,
Vom Wesen sittlicher Forderungen,
Die Erkenntnis im Lichte der Ontologie.*

© 2025 for the Polish translation by Leszek Kopciuch and Alicja Pietras

© 2025 for the Polish edition by Wydawnictwo Marek Derewiecki

Wydanie pierwsze

Recenzent: dr hab. Przemysław Parszutowicz

Przekład i opracowanie naukowe: dr hab. Leszek Kopciuch i dr Alicja Pietras

Wprowadzenie i indeks rzeczowy: dr Alicja Pietras

Korekta i indeks osób: Teresa Dziemińska

Skład i projekt okładki: Łukasz Derewiecki

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu NPRH/U22/SP/0024/2023/12, kwota dofinansowania 178 035,05 PLN, całkowita wartość projektu 178 035,05 PLN. Projekt realizowany na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

ISBN 978-83-68182-78-1

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	5
--------------------	---

POZNANIE W ŚWIEŹLE ONTOLOGII I INNE PISMA

Poza idealizmem i realizmem	37
Nadawanie i wypełnianie sensu	96
Czasowość i substancjalność	141
Filozofia przyrody a antropologia	184
O istocie wymagań moralnych	224
Poznanie w świetle ontologii	268
 Słownik terminologiczny	 339
Indeks osobowy	347
Indeks rzeczowy	352

WPROWADZENIE

Metafizyce, całkowicie wyizolowanemu spekulatywnemu poznaniu rozumowemu, wznoszącemu się całkowicie ponad pouczenie doświadczenia i to wyłącznie za pomocą samych pojęć (...), los do tej pory nie sprzyjał i nie zdołała ona wkroczyć na bezpieczną ścieżkę nauki, mimo, że jest starsza niż wszystkie inne nauki i przetrwałaby nawet wówczas, gdyby wszystkie je pochłonąć miała gardziel wszystko niszczącego barbarzyństwa.

(Immanuel Kant, *Krytyka czystego rozumu*, B XV¹)

Pytania metafizyczne wcale nie ograniczają się do tych dotyczących ostatecznych podstaw. Znajdują się pośród życia, dotyczą człowieka, przyrody, historii, naszego położenia w świecie, dotyczą ducha i jego tendencji, jego mocy realizowania się w świecie, a także granic tej mocy, które odczuwamy wiele razy w naszym życiu jako bezsilność.

To wszystko są pytania metafizyczne, których nie możemy odrzucić. Nawet jeśli odmówiono nam ostatecznych odpowiedzi, wciąż możemy wiele w tym obszarze wyjaśnić. Tak właśnie czyniły dotychczasowe badania. Odpowiedzi bywały różne. W zależności od poziomu wiedzy. A w oparciu o współczesną naukę możemy odpowiedzieć na wiele nowych pytań.

Nie wolno nam opierać się na dowolnie skonstruowanym obrazie świata, tak jakbyśmy przed jakimkolwiek badaniem wiedzieli, jaki jest świat. Musimy poszukać właściwego obrazu świata, zacząć od zjawisk, nauczyć się poprawnie zadawać pytania, najpierw spróbować wstuchać się w naturę i strukturę świata.

(Nicolai Hartmann, w wywiadzie dla Hermanna Weina²)

¹ Immanuel Kant, *Krytyka czystego rozumu*, tłum. Mirosław Żelazny, w: tenże, *Dzieła zebrane*, t. II, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013, s. 45–47 (B XV).

² Maszynopis wywiadu Hermanna Weina z Nicolaiem Hartmannem znajduje się w *Deutsches Literaturarchiv Marbach* w Niemczech.

Te dwie wypowiedzi na temat stanu zachodniej metafizyki dzieli dystans około 150 lat. W 1787 roku, w przedmowie do drugiego wydania swojej słynnej *Krytyki czystego rozumu* Kant diagnozuje, że metafizyka – najstarsza ze wszystkich nauk – nie zdołała jeszcze wejść na pewną drogę badania naukowego. Jego projekt stworzenia filozofii transcendentalnej stanowi, zgodnie z jego zamierzeniem, początek takiej naukowej – a więc nie tylko oczyszczonej ze spekulatywnych błędów, ale również pozostającej w stałej współpracy z dostarczającymi materii poznania badaniami empirycznymi – metafizyki szczegółowej, czyli ontologii. Pod koniec swojego życia, w wywiadzie udzielonym swojemu uczniowi, Nicolai Hartmann, uważający się za pełnoprawnego kontynuatora zainicjowanego przez Kanta projektu nowej ontologii, patrzy na jej dotychczasowe dokonania z optymizmem. Po dokonaniu przez Kanta oczyszczenia metafizyki ze spekulatywnych pytań o ostateczne podstawy (absolut, Boga czy pochodzenie świata), pozostaje jeszcze wiele istotnie metafizycznych pytań dotyczących życia, człowieka, przyrody, historii czy kultury. I nawet jeśli odnalezienie na nie ostatecznych odpowiedzi znajduje się poza naszym zasięgiem, to przecież wiele udało się już rozjaśnić, a w oparciu o kolejne wyniki współczesnej nauki wciąż możemy odpowiadać na kolejne pytania. Właśnie na tym polega zadanie nowej krytycznej ontologii Hartmanna, w którą przekształcił się Kantowski projekt filozofii transcendentalnej³: na cierpliwym – zawsze wychodzącym od opisu danych fenomenów – poszukiwaniu częściowych i optymalnych (ale nigdy ostatecznych, gdyż zależnych od wciąż zmieniającego się stanu badań nauk empirycznych) odpowiedzi na szczegółowe, poprawnie zadane pytania.

Nicolai Hartmann⁴ (1882–1950) był urodzonym w Rydze, ówczesnie należącej do Cesarstwa Rosyjskiego, bałtyckim Niemcem. W latach 1903–1905 studiował filozofię oraz filologię klasyczną na Uniwersytecie w Petersburgu, gdzie jednym z jego nauczycieli był przedstawiciel rosyjskiego intuicjonizmu Mikołaj Łoski (1870–1965), uczeń Wilhelma Windelbanda i Maxa Wundta. Podczas swojego pobytu na uniwersytecie w Petersburgu,

³ Więcej na temat związku ontologii Hartmanna z Kantowskim projektem metafizyki zob. A. Pietras, *W stronę ontologii. Nicolaia Hartmanna i Martina Heideggera postneokantowskie projekty filozofii*, Universitas, Kraków 2012.

⁴ Więcej na temat biografii i życia Nicolaia Hartmanna zob. również: Alicja Pietras, *Nicolai Hartmann – Wprowadzenie*: <https://www.youtube.com/watch?v=mcSs7oL1EGY> (dostęp: 29.03.2025).

Hartmann miał okazję przysłuchiwać się dyskusjom pomiędzy rosyjskim neokantystą Aleksandrem Wwiedińskim (1856–1925) a intuicjonistą Mikołajem Łosskim, co mogło mieć wpływ nie tylko na jego postrzeganie późniejszych sporów pomiędzy neokantystami a fenomenologią Husserla, ale także na jego własne stanowisko teoriopoznawcze⁵. Duży wpływ na kształtowanie się jego pierwszych filozoficznych pomysłów miała również nawiązana jeszcze podczas nauki w niemieckojęzycznym liceum w Petersburgu, a trwająca całe życie, przyjaźń z Wasylem Sezemannem (1884–1963), innym przedstawicielem tzw. dwudziestowiecznego zwrotu ontologicznego⁶. W 1905 roku, z powodu wybuchu pierwszej rosyjskiej rewolucji przeciwko absolutyzmowi carskiemu, Hartmann opuścił Petersburg i przeniósł się do Marburga (Niemcy), gdzie kontynuował studia filozoficzne. Jego talent, a także zainteresowanie kwestiami ontologicznymi ujawniły się już podczas referatu dotyczącego relacji pomiędzy kategoriami ogólności i indywidualności, który wygłosił w semestrze zimowym 1906/1907 na seminarium prowadzonym przez Natorpa⁷. Z powodu swoich studiów na uniwersytecie w Marburgu, uważany jest za jednego z najważniejszych uczniów neokantystów marburskich: Hermanna Cohena i Paula Natorpa. Z tych dwóch większy wpływ miał na niego jednak zdecydowanie Paul Natorp. O ile więc filozofię form symbolicznych Ernsta Cassirera słusznie można uważać za kontynuację opartej na zasadzie źródła Cohenowskiej interpretacji Kanta, o tyle Hartmannowska nowa ontologia jest w dużo większym stopniu związana z postulowanym przez Natorpa (po jego usamodzielnieniu się od poglądów Cohena) projektem analizy kategorialnej, a także sprzeciwem wobec wszelkiej nienaukowej (a więc nie odwołującej się do nauk empirycznych) filozofii, choć oczywiście nigdy nie była prostą jej kontynuacją, a wzajemne związki między poglądami obu filozofów wymagałyby dalszych badań. Dość długo w polskim środowisku historyczno-filozoficznym panowało jednak przekonanie, że marburski wychowanek Hartmann dokonuje

⁵ Na temat stanowiska Hartmanna w odniesieniu do sporów między neokantyzmem a fenomenologią zob. Alicja Pietras, *Nicolaia Hartmanna projekt syntezy dyskursu i intuicji*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” R. 22:2013, 1 (85), s. 335–350.

⁶ Na temat związków filozofii Hartmanna z filozofią Sezemanna zob. A. Pietras, *Nicolai Hartmann and Vasily Sesemann: The Ontological Turn and the Dialectics of Being*, „Forum Philosophicum” 30, No. 1 (2025), s. 9–36.

⁷ Por. Wolfgang Harich, *Nicolai Hartmann. Leben, Werk, Wirkung*, hrsg. von Martin Morgenstern, Königshausen & Neumann, Würzburg 2000, s. 6.